

САЯСИЙ ИЛИМДЕРИ
ПОЛИТИЧЕСКИЕ НАУКИ
POLITICAL SCIENCES

Орунбеков Б.

2010- «ОШ ОКУЯСЫ»: СЕБЕБИ, КЕСЕПЕТИ ЖАНА САБАГЫ

Орунбеков Б.

2010 – «ОШСКИЕ СОБЫТИЯ»: ПРИЧИНЫ, ПОСЛЕДСТВИЯ И УРОКИ

B. Orunbekov

2010 – «OSH EVENTS»: CAUSES, CONSEQUENCES AND LESSONS

УДК: 327: 39+2/86

2010-жылдын май-июнъ айларында Кыргызстандын түштүгүндө болгон улуттар аралык жаңжалдар эгемендүү Кыргызстандын соңку тарыхында «Ош окуясы» деген ат менен кирди. Мындан 11 жыл мурдагы канаду окуянын чоо-жасайы, келип чыгуу себептери, кесепеттерин Мамлекеттик комиссия, Депутаттык комиссия, Эл аралык көз каранды эмес комиссиялар иликтеп, өз корутундуларын чыгарганы менен, ондогон адамдар кылмыш жоопкерчилигине тартылганына карабай коомчулукта бул окуяга саясий жана укуктук адилет баа бериле элек, чыныгы күнөөкөрлөрү жазага тартылган жок, деген тикирлер бар. Кыргызстандын азыркы президенти Садыр Жапаров биз айттып оттурган коомдук тикирге таянып, 2010-жылдагы «Ош окуясынын» кайрадан иликтөө, тершиштируу, акыйкат укуктук баа берүү үчүн Улуттук коопсуздук мамлекеттик комитине тапшырма да берген. Деги окуянын чыгышы себеби, кесепети, сабагы кандай болду, талдан көрүгө аракет кылдык.

Негизги сөздөр: Ош окуясы, себептер, кесепети, мамлекет, эл, бийлик.

Межэтнический конфликт на юге Кыргызстана, произошедший в мае-июне 2010 г. вошел в современную историю независимого Кыргызстана как «Ошские события». Несмотря на то, что 11 лет назад государственная комиссия, парламентская комиссия, международная независимая комиссия изучили подробности кровавых событий, их причины и последствия и сделали выводы, а также десятки людей были привлечены к уголовной ответственности, в обществе бытует мнение, что события не получили политическую и правовую оценку и настоящие виновные не понесли наказания. Действующий президент Кыргызстана Садыр Жапаров, исходя из общественного мнения, о котором идет речь, поручил Государственному комитету национальной безопасности провести повторное расследование и дать справедливую юридическую оценку «Ошским событиям» 2010 года. В этой работе мы постарались проанализировать причины, последствия и уроки данных событий.

Ключевые слова: Ошские события, причины, последствия, государство, народ, власть.

The interethnic conflict in the south of Kyrgyzstan, occurred in May-June 2010, went down in modern history of independent Kyrgyzstan as the "Osh events". Despite the fact that 11 years ago, State commission, Parliamentary commission, International independent commission studied details of the bloody events, their causes and consequences and made conclusions, as well as dozens of people were prosecuted, there was a perception in society that the events did not receive a political and legal assessment and real perpetrators were not punished. The current President of Kyrgyzstan

Sadyr Zhaparov, based on above mentioned the public opinion, requested the State Committee for National Security to re-investigate and give a fair legal assessment of the 2010 Osh events. In this work, we tried to analyze the causes, consequences and lessons of these events.

Key words: *Osh events, causes, consequences, state, people, government.*

2010-жылдагы «Ош окуясынын» чыгыш себептери жөнүндө кеп кылганда анын башы 7-апрель элдик революциядан кийинки кырдаалга кайрылууга аргасыз болобуз, анткени жиптин учу ошол жактан башталарын кийинки окуялар өзү айтып тургансыйт.

2010-жылы 6-7-апрелде Кыргызстанда элдик толкундоолор болуп, Бишкектеги «Ала-Тоо» аянында бийликтин куралынан 87 адам окко учуп, 1000ден ашык адам жарадар болот [1]. Натыйжада Бакиев башкарған үйбулөлүк-кландык бийлик кулап, жер-жерлердеги бийлик элдин колуна өткөн. Оппозициялык күчтөрдүн лидерлеринен турган Убактылуу өкмөт түзүлүп, анын башына Роза Отунбаева шайлангана белгилүү.

7-апрелден кийин өлкөнүн коопсуздук жана күч органдары, айрыкча алардын жер-жерлердеги жетекчилери, жергилуктуу бийлик башчылары Убактылуу өкмөттүн чечимдерин толук колдоп турду, дегендөн алысбыз. Анткени алардын дээрлик баары Бакиев кланынын кадрлары эле. Ошондуктан көпчүлүгү эски режимдин таасиринен чыга алышпай бир топко буйдалышкан.

Бакиев өз бийлигин сактап калуу максатында түштүк аймакка келип баш калкалап, өз талапкерлерин көбөйтүүнү көздөгөнүнө далилдер жетиштүү. Баласы Максим менен ииниси Жаныштын телефон аркылуу сүйлөшүүлөрү, белгилүү саясатчы Үсөн Сыдыков айрым адамдарга тапшырма берип жаткан аудио жазуулар учурунда коомчулукка белгилүү болгон [2].

Бакиевчилердин 2010-жылдын апрель-май айларында Ошто Жогорку Кеңештин жыйынын чакыруу, Жалал-Абад облусунда жергилуктуу бийликтөрдөн басып алуу аракеттери эки тарааптуу жаңжалдардын курчушуна, анын ичинде улуттар аралык нааразычылыктардын күчөшүнө май күйган.

Жогоруда айткан комиссиялардын отчетторуна таянсак апрель-май айларында Бишкекте 120дан ашык ар кандай митинг, акциялар болгон. Ошондой кырдаалдан пайдаланып бакиевчилер Чүй облусунун Искра, Александровка, Ново-Покровка, Маевка, Орок айылдарында, Токмок шаарында улут аралык жаатташууну курчтуууга жан үрөшкөн [3]. Элди Ош жана Бишкектин айланасынан жерлерди басып алууга үндөп, «кыргыздар өз жеринде алакандай жерге ээ боло албайбы» деген улутчул чакырыктарды ташташкан. Мындай сөздөр жумушсуз жүргөн миндеген жаштардын канын кызыткан.

Айрым чет элдик экспертердин пикирлеринде июн айына чейин Ошто жана Жалал-Абаддагы абалды курчтуу максатында сырттан жалданган күчтөр, атайын даярдыктан өткөн чагымчыл топтор келгени айтылат.

Мындай баш аламан кырдаалды өз максаттарына пайдаланып калуу үчүн жергиликтүү жана эл аралык кылмыштуу топтор да баш көтөрүшкөн. Анткени криминалдык дүйнөнүн өкүлдөрү эски бийлик менен коюн-колтук алышып келгени белгилүү эле. Алар үчүн да улуттар аралык араздашууну чыгарып кою пайдалуу болгон [4].

Кырдаалды изилдеген комиссиялардын корутундуларында Ошто, Жалал-Абаддагы окуяларда кылмыштуу топтор өзбек тарапка, кыргыз тарапка да күч колдонуп, абалды курчтуууга «салым» кошушкан. Мындан сырткары Кыргызстандын түштүгү аркылуу өткөн «банги зат жолунун» көзөмөлдүүчүлөрү да улут аралык отту жагып коюп, өз таасирлерин күчтүүнү көздөшүп, жергиликтүү уюшкан топтор менен коюн-колтук алышып кеткени көп маалыматтарда айтылат [5].

Жергиликтүү жана эл аралык экспертердин пикирине таянсак Убактылуу өкмөттүн 7-апрелден кийин Кыргызстандын түштүгүндө жетиштүү таасири болбогондуктан Ош, Жалал-Абаддагы өзбектердин колдоосуна муктаж болгон. Ошол эле учурда бакиевдик режимден запкы жеп келген Батыров баштаган башка өзбек лидерлери да Убактылуу өкмөттү колдоого аргасыз болушкан.

Ошентип Убактылуу өкмөттүн колдоосуна манчыркаган өзбек лидерлери чектен чыккан аракеттерди жасай башташкан. Батыров баштаган топтор «өзбектерге эми мүмкүнчүлүк келди, саясий маселелеребизди чечебиз» таризинде сөздөрдү таратып жатышты. Батыровдун талапкерлери андан ашып, бакиевдердин туулган айылындағы үй жайларын өрттөөгө катышышкан. Бакиевди колдооп келген «Кара Айбек» каймана аты менен таанымал кылмыштуу топтун башчысы, анын жакындарынын үйлөрүн ба-

тыровчулар тоношот. Албетте, сепаратисттик маанай-дагы Батыровдун бул кылыштары кыргыздардын кыжырын келтирип, кандарын кызытканы белгилүү. Батыровдун мындай кадамдары учун жөнөкөй эл Убактылуу өкмөттү күнөөлөшөт [6].

Ошондун улам прокуратура Батыровго иш козгойт, издеөгө алат. Ага жеткирбей Батыров Кыргызстандын чегинен чыгып кеткени белгилүү болот. Батыровго дипломатиялык паспорт берип, өлкөнүн сыртына чыгып кетүүгө Убактылуу өкмөт жардам берген, деп сындалып келатат.

Комиссиялардын отчетторунда, башка экспертердин пикирлеринде Ошто болгон жаңжалга өзбек тарап уюшканда, даярдыкта келген деген маалыматтарды көп окуйбуз. Ага 10-июнда кечки saat 10до Оштогу «Алай» мейманкансынын жанында 3000ден ашык өзбектер таяктар, мурдатан даярдалган темирлер менен куралданганы, Кара-Суу менен Ноокатта жаңжалдардын тез тутанышы, «Камаз» автоунаасынын чопкутталып (брондолуп) даярдалышы ж.б. мисалдар далил боло алат [7].

Дагы бир далил, 11-июнга оогон түнкү saat 2де Ош шаарындагы 4 мечиттен үн күчтөткүчтөр аркылуу өзбек тилинде куралдуу кармашка даярданууга чакырыктар (Аллоу акбар) жаңырганы көп документтерде берилет. Ош шаарынын көчөлөрүндө 11-июнда «SOS», HELP, UZ, KG, RUSSKIE деген чоң жазуулардын пайда болгону алдын ала даярдыктын белгиси, деген бүтүмдөр бар. 11-июнда таңкы saat 3тө Ош шаарынын өзбектер жашаган махаллаларда мурдатан даярдалган баррикадалар пайда болгону да отчеттордо чагылдырылат [8].

Өзбек тарап менен сүйлөшүүгө, абалды тынчытууга барган куралсыз бийлик өкүлдерүү: жергиликтүү көнештин депутаттары А. Шакиров, Э.Мурзабеков, Э.Арапбаев, Кара-Суу районун ИИБ начальниги А. Султанов, айдоочусу У. Шамурзаев, Базар-Коргон-дон милиция М. Сулайманов мыкаачылык менен өлтүрүлгөнү белгилүү. Жалпы жаңжал учурунда 10 милиционер, 1 аскер кызматкери өлтүрүлүп, 172 милиция жарададар болгон [9].

Июн окуялары боюнча документтерде өзбек тараптан мурдатан даярдалган көз атарлар (снайперлер) даярдалип, кыргыздар чогулган тарапка ыңгайлуу жерлерден аткылап турушкан расмий маалыматтарда айтылат.

«Ош окуясын» иликтөө боюнча Эл аралык көз каранды эмес комиссия 2010-жылдагы Кыргызстандын президенти Роза Отунбаевынын Европа коопсуздугу жана кызматташтык уюмуунун (ЕККУ) парламенттик ассамблеясынын атайын өкүлү, доктор Киммо Кильюненге кайрылуусунан кийин түзүлгөнү

белгилүү. Кыргыз өкмөтү кандуу окуянын чыгыш се-бептерин, анын өөрчүп-өнүгүшүн, чагымчыл күч-төрдүн ордун ж.б. жагдайларды эл аралык укуктук нормаларга ылайык калыс териширип, өлкөдөгү саясий абалды жеңилдетүүгө, улуттар ортосундагы ырашкерчилик мамилелерди өнүктүрүү боюнча сунуштарды алууга кызықдар болгон [10].

Эл аралык көз көз каранды эмес комиссия түзүү демилгеси Бириккен улуттар уому, Европадагы коопсуздук жана кызматташтык уому, Европа союзу, КМШ сыйктуу абройлуу эл аралык уомдар тарабынан жактырылып, мандаты бекитилип, аны курамына Финляндия, Австралия, Турция, Франция, Эстония, Орусия, Улуу Британия өлкөлөрүнүн эл аралык денгээлдеги экспертери кирген эле.

Окуяны изилдеген бардык отчеттордо улуттар аралык жаңжалды 3-4 күндүн ичинде токтотууда кыргыз өкмөтүнүн, жергилитүү бийликтөрдин жана коомчулуктун биргелешкен салымы болгонун окуйбуз.

Кыргыз коомчулугу, анын өкмөтү Кыргызстандын түштүгүндө болгон улуттар аралык жаңжалдын тез арада токтоо, тынчтык жолго түшүшүнө ал көздөгү Өзбекстандын президенти Ислам Каримовдун көрөгөч саясаты, жеке позициясы эбегейсиз зор роль ойногондук жогору баалап келатат.

Жаңжал учурунда Өзбекстандын аймагына 75 минден ашык качкындар өткөнү белгилүү. Аларга утурумдук шарттарды түзүп бергени, абалдын курчушуна жол бербей, көп өтпөй алардын Кыргызстандын аймагына келишине жигердүү аракеттерди көргөнүн кыргыз коомчулугу өзбек бийлигинин эки элдин келечегине болгон ақылман саясаты, деп баалайт [11].

Эл аралык комиссиянын корутундусундагы эн негизги фактор – «*иуюн окуяларында геноциидин, б.а. адамзатка карши массалык кылмыштын белгилери жсок*», экендигин ачык айтылганы болду. Мындан тыянак Кыргыз мамлекетинин бардык улуттарга тен укук берген, алардын сакталышына кепилдик кылган, демократиялык принциптер сакталган жолдон тайбагандыгынын белгиси болду.

Ошол эле учурда кыргыз өкмөтү Эл аралык комиссиянын бир нече бүтүмдөрү менен макул эместигин да билдириген. Отчетто бир улуттун көп жапа чегип калганы, укуктары көп бузулган деген корутундулары чындыкка дал келбей тургандыгы, ошондой эле жаңжалдын чыгышына ким, кайсы күчтөр себепкөр болгондугу ачык айтылбай калганы кыргыз өкмөтү ачык белгилейт.

Эл аралык комиссиянын корутундусунда кандуу окуялардын чыгышына:

- мурдагы бийлик режимдеринде аймактын социалдык-экономикалык абалынын начарлашына, өнүгүшүнө жетиштүү көнүл бурулбагандыгы;

- улуттар аралык мамилелердин жакшырышына ырааттуу саясаттын жоктугу;

- мамлекеттик институттардын чабалдыгы жана саясий күчтөрдүн тиреши, бийликтин эл арасындағы таасириин начарлашы негизги себеп болгон [12].

2010-жылы 21-сентябринде Өзбекстандын президенти Ислам Каримов БҮҮнүн Башкы Ассамблеясында чыгып сүйлөгөн сезүндө «*республиканын түштүгүндө жашаган кыргыздардын өзүлөрү жана көп сандуу өзбек диаспорасы, терең ойлонулган жана жасакы уюштурулган учунчү күчтөрдүн курмандыгы (барымтасында калган) болду, деп айттуга бизде жетиштүү негиздер бар*» [13] деп айтканы окуяга берилген калыс баа катары айтылып келет.

Бир нече пикирлерди корутундулаганда «*учунчү күчтөр*» кимдер?

- 7-апрелде бийликтен кулаган күчтөрдүн талапташтары;

- уушкан кылмыштуу топтор;

- радикалдашкан улутчул-сепаратисттик күчтөр;

- трансулуттук наркобизнестин өкүлдөрү;

- держава мамлекеттердин күчтөрү.

Статистикага таянсак 1917-жылдагы Улуу октябрь социалистик революциясына чейин Түштүк Кыргызстанда кыргыздардын саны 60 пайызды түзгөн. 1990-жылы Ош облусунда өзбектер 31 пайызды, Жалал-Абад облусунда 23 пайызды түзгөн.

Эл аралык комиссиянын отчетунда өзбек тилинин өнүгүшүнө жетиштүү көнүл бурулбайт деп жазылат. Өз учурунда кыргыз бийлиги мындан бүтүм менен макул эместигин ачык эле билдириген. Өкмөттүн маалыматы боюнча 1997-жылдан бери Кыргыз-Өзбек университетинде өзбек тилиндеги окуу куралдарын даярдоо боюнча борбор иштейт. Ал борбордо 63 атальштагы 700 минден ашык нускада өзбек тилиндеги окуу китечтери жарык көргөн. Кыргызстанда 236 мектеп өзбек тилиндеги, 99 мектеп кыргыз-өзбек тилдеринде аралаш билим берилип келген. 2009-10-окуу жылында Ош шаарындагы кыргыз жана өзбек тилдүү мектептердин саны бирдей болгон [14].

Убактылуу өкмөт жетиштүү деңгээлде чечкиндүү чарапарды көрө алган жок, деген ачуу сындар алигүнчө айтылат. Убактылуу өкмөт 10-ионда жаңжал башталганда эле түнкү саат 2де чукул жыйынга чогулуп, Ош жана Жалал-Абад аймактарына чукул кырдаал киргизгенин, 11-ионда таңкы саат 7де Убактылуу өкмөттүн мүчөлөрү (И.Исаков, Ф.Текебаев, А.Бекназаров ж.б.) өзбек лидерлери менен Ошко келип түшүп, абалды координациялоону колго алганын айтат.

Ага карабай серепчилердин пикирлеринде жаңжалдашкан тарааптарды тынчсыздандырып, коомдук коопсуздукту камсыз кылууга милициянын, ички аскерлердин, армиянын даярдыгы, моралдык духу төмөн болгондугу, аларды материалдык-техникалык кражаттары жетишсиз болгон [15].

14-иондан баштап Ошто, Жалал-Абадда абал турукташа баштаганы белгилүү. Калыс баам салган кишиге кырдаалды туруктاشтырууга өкмөттүн, жергиликтүү бийликтин, кыргыз-өзбек тараптын алдыңкы өкулдөрүнүн, өкмөттүк эмес уюмдардын, жалпы элдин биргелешкен аракети күч болгону белгилүү.

Жаңжал тынчыгандан кийин Ош жана Жалал-Абад облустарына Кыргызстандын бардык тарабынан гуманитардык жардамдар ағылып келе баштаган. 12-иондан 5-иодун аралагында эле 2 мин тоннадан ашык күнүмдүк керектелүүчү азық-түлүктөр жабыр тарткан элге таратылган. Жалпысы Бишкектен 68 авиа-каттам ар кандай жүктөрдү ташып жеткирген, көпчүлүк жардамдар авто жолу аркылуу ташылган. Жалпы 7800ден ашык жарандар, анын ичинде 700ден ашык жаш балдар жаңжал болгон аймактардан учактар аркылуу чыгарылган. Жаңжал убагында 3000ден ашык чет элдик жарандар коргоого альынып, эвакуацияланган.

Убактылуу өкмөт кыйраган турак-жайларды, коомдук, жеке менчик мекеме-ишканаларды, башка инфраструктураларды калыбына келтириүү максатында Ош жана Жалал-Абад шаарларын калыбына келтириүү жана өнүктүрүү боюнча башкы дирекция түзөт. Байкоочулар көнеши башкара турган Жардамдар боюнча атайын фонд уюштурулат. 2010-жылдын аягында дирекция аркылуу 1780 турак-жай калыбына келтирилип, жабыр тарткандарга салыктан, насыядан женилдиктер берилген [16].

Кандуу окуя болгонуна карабай кыргыздар өзбектерди, өзбектер кыргыздарды өз үйлөрүндө катып, коргоп отурган фактылар да аз эмес. Чоң-Алай районуна эле өзбек тектүү 150 жаран жеткирилген. Кыргыз тараптан, өзбек тараптан төң эсептегендөн 1000ден ашык адам барымтадан боштуулган.

Ош-Жалал-Абаддагы кандуу окуяларынын кесептинен жалпы 470 адам каза болгон, 19 адам али күнчө дайынсыз, изделүүдө.

Кыргыз коомчулугунда Убактылуу өкмөттү «Ош окуясына» күнөөлүүлөрдү таап, акыйкат тергеп, адилет жазалаган жок, деп сындан келет. Расмий маалыматтарга караганда 2011-жылга карата июнь окуялары боюнча 5310 кылмыш иши козголгон, анын ичинен 474 адам өлтүрүү (51 ачылган), 2328 мүлкүү жок кылуу, 1670 уруулук, 460 иш куралдарды жана автоунааларды мыйзамсыз колдонуу, 30 адамды уурдоо, 7 укук коргоо органдарынын өкулдөрүн өлтүрүү беренелери боюнча иш козголгон. Жалпы козголгон иштердин 176сы боюнча сот процесстери болуп, 360тан ашык адам кылмыш жоопкерчилигине тартылганы элдин көкшүнүн сууткан жок, дагы көп кылмыш иштеринин бети ачылбай калган [17].

Жогоруда айткан эл аралык жана жергиликтүү эки комиссиялардын корутундуларын жалпылаштырсаң ошол кездеги убактылуу өкмөт, жергиликтүү бийликтөр сепаратисттик-улуттук маанайлар күчөп, ага башка кылмыштуу топтор аралашып жатканына кооптонуп, кырдаалды курчутпай, алдын алып, катуу чара көрө альшпагандыгы анык.

Эң башкысы бардык денгээлдеги комиссиялар июнь окуясы өзбек улуттуна каршы атайдын пландалган жана уюштуруулган акт болбогондукун далилдешти. Ошентсе да бардык комиссиялардын отчетторунда эки улуттун өкулдерүнө байланыштуу укуктар массалык түрдө бузулганын, уюшкан кылмыштуу топтордун жаңжалды курчутууга таасири тийгенин ал кездеги бийлик моюнга алат [18].

Кыргызстандын бийлиги 2010-жылдагы «Ош окуясынан» сабак алып, бардык улуттардын кызыкчылыгы, коопсуздуугу корголгон, укуктары сакталган, улуттар ортосунда достук, бир туугандык сезим орногон, мекени учүн «бир жеңдөн кол, бир жасакдан баш чыгарган» ынтымагы бар, саясат жолу демократия баалуулуктарына негизделген бакубат өлкө болушу учүн адилет саясат жүргүзүшү керек.

Адабияттар:

1. <https://ky.wikipedia.org>
2. <https://kg.akipress.org/news:206901>
3. <https://www.amnesty.org/download/Documents/40000/eur580222010ru.pdf>
4. <https://www.hrw.org/ru/report/2010/08/16/256110>
5. Отчет международный независимой комиссии, 2010 года, июнь.
6. <https://lenta.ru/news/2010/05/14/aibek/>
7. Отчет международный независимой комиссии по расследованию событий на юге Кыргызстана в июне 2010 года.
8. Отчет международный независимой комиссии по расследованию событий на юге Кыргызстана в июне 2010 года.
9. Отчет международный независимой комиссии по расследованию событий на юге Кыргызстана в июне 2010 года.
10. <https://www.interfax.ru/presscenter/149752>
11. http://www.literatura.kg/uploads/melis_myrzakmatov_rus.pdf
12. Отчет международный независимой комиссии по расследованию событий на юге Кыргызстана в июне 2010 года.
13. https://rus.azattyk.org/a/Kyrgyzstan_Osh_crisis/3350806.html
14. Отчет международный независимой комиссии по расследованию событий на юге Кыргызстана в июне 2010 года.
15. https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_osh_comission_results
16. <https://kginform.com/ru/news/20110406/02664.html>
17. Отчет международный независимой комиссии по расследованию событий на юге Кыргызстана в июне 2010 года.
18. Орунбеков Б. 2019 год: политические прогнозы в преддверии парламентских выборов в Кыргызстане. Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2019. №. 2. С. 135-138.